

**MARKAZIY OSIYODA SAVDO YO'LLARINING TARIXIY
TARAQQIYOTI**

Xamidov Nodirbek Olimjon o'g'li

Tashkent Perfect universiteti

Gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada Markaziy Osiyo hududidagi savdo yo'llarining antik davrdan kech o'rta asrlargacha bo'lgan tarixiy taraqqiyot bosqichlari atroflicha yoritilgan. Dastlabki lokal ma'dan yo'laklaridan boshlab, qit'alalararo Buyuk Ipak yo'lining shakllanishi, rivojlanishi hamda uning mintaqqa iqtisodiy va madaniy hayotidagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, So'g'd savdogarlarining vositachilik roli, karvonsaroy va rabotlar infratuzilmasining takomillashuvi hamda Buyuk geografik kashfiyotlardan so'ng karvon savdosining pasayish sabablari asoslab berilgan. Mintaqaning zamonaviy tranzit salohiyati va transport koridorlarini rivojlantirish istiqbollari ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Markaziy Osiyo, Buyuk Ipak yo'li, savdo, karvonsaroy, iqtisodiyot, karvon, madaniyat, tranzit.*

Kirish

Markaziy Osiyo qadim davrlardan buyon Sharq va G'arb hamda Shimol va Janub sivilizatsiyalarini bog'lab turuvchi ko'prik vazifasini o'tab kelgan. Mintaqaning qulay geografik joylashuvi bu yerda yirik savdo marshrutlarining kesishishiga va xalqaro iqtisodiy aloqalarning shakllanishiga zamin yaratdi. Qadimgi Neolit va Bronza davrlaridayoq ma'dan va qimmatbaho toshlarni tashishga mo'ljallangan lokal tarmoqlar keyinchalik qit'alalararo trans-evroosiyo savdo tizimining poydevoriga aylandi.

Sharqiy Osiyo, Yaqin Sharq, Hindiston va Yevropani bog'lagan ushbu yo'llar tarmog'i nafaqat tovar ayirboshlash, balki madaniyatlar, dinlar, texnologiyalar hamda ilmiy bilimlarning tarqalishiga xizmat qildi. Davlatlar,

imperiyalar hamda mahalliy sulolalar ushbu savdo yo'llarini nazorat qilish va ularning xavfsizligini ta'minlash orqali iqtisodiy gullab-yashnashga erishdilar. Maqolada Markaziy Osiyodagi savdo yo'llarining tarixiy bosqichlari, karvon yo'llari infratuzilmasining rivojlanishi va uning mintqa ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ko'rsatgan ta'siri tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Markaziy Osiyodagi savdo yo'llarining ilk kurtaklari antik davrdan ancha ilgari, ma'lum bir xomashyo turlarini tashishga mo'ljallangan xalqaro yo'laklar ko'rinishida shakllangan. Miloddan avvalgi III-II mingyilliklarda Badaxshondan feruza va la'l toshlarini, shuningdek, Baqtriya hamda Marg'iyonadan qimmatbaho metallarni Mesopotamiya va Misrgacha olib boruvchi "Lojuvard yo'li" va "Feruza yo'li" faoliyat ko'rsatgan. Keyinchalik, miloddan avvalgi II asrda Xitoy elchisi Chjan Syan sayohatlaridan so'ng ushbu alohida tarmoqlar yaxlit tizimga birikib, tarixda Buyuk Ipak yo'li nomi bilan tanilgan xalqaro magistralning shakllanishiga olib keldi. Kushon imperiyasi va So'g'diyona shahar-davlatlari davrida savdo hajmi keskin ortib, me'morchilik, pul muomalasi va shaharsozlik g'oyat tez sur'atlar bilan rivojlandi.

Ilk o'rta asrlarga kelib, ayniqsa VI-VIII asrlarda So'g'd savdogarlari Evroosiyoning butun savdo magistralida asosiy vositachi va tashkilotchi sifatida yetakchilikni o'z qo'llariga oldilar. So'g'diylarning savdo koloniyalari Xitoy chegaralaridan tortib Qora dengiz bo'ylarigacha barpo etildi, so'g'd tili esa xalqaro savdo va diplomatiyaning asosiy tiliga aylandi. Bu davrda nafaqat ipak, balki shisha buyumlari, qimmatbaho matolar, otlar, ziravorlar va qg'oz kabi mahsulotlar savdoning asosiy predmetini tashkil etdi. Sosoniylar, Turk xoqonligi va Arab xifaligi o'rtasidagi iqtisodiy va siyosiy aloqalar Markaziy Osiyo orqali o'tgan karvon yo'llarining barqarorligiga to'g'ridan-to'ri bog'liq edi.

Rivojlangan o'rta asrlarda, xususan Somoniylar, Qoraxoniylar, Saljuqiylar hamda Xorazmshohlar davrida savdo yo'llarining infratuzilmasi misli ko'rilmagan darajada takomillashdi. Karvonlar xavfsizligini ta'minlash va savdogarlarga

qulaylik yaratish maqsadida har 25-30 kilometr masofada muhtasham karvonsaroylar, rabotlar, sardobalar va quduqlar barpo etildi. Buxoro, Samarqand, Marv, Urganch hamda Toshkent kabi yirik shahar va tranzit markazlarida yopiq bozorlar, timlar hamda toqlardan iborat iqtisodiy majmualar shakllandi. XIV-XV asrlarda Amir Temur va Temuriylar saltanati davrida xalqaro savdo marshrutlari qayta tiklanib, Yevropa, Xitoy va Hindiston o'rtasidagi savdo aloqalari va diplomatik munosabatlar yangi bosqichga ko'tarildi.

Biroq, XV asr oxirida va XVI asr boshlarida amalga oshirilgan Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida jahon savdosida dengiz yo'llarining ustunligi qaror topdi va Markaziy Osiyo orqali o'tgan quruqlikdagi karvon yo'llari o'zining ilgarigi strategik ahamiyatini yo'qota boshladi. Shunga qaramay, Ashtarxoniylar va Xonliklar davrida ham mintaqa ichki va mintaqalararo Rossiya, Hindiston va Eron bilan mahalliy savdo aloqalarini saqlab qoldi. Dengiz yo'llariga burilish karvon savdosi hajmini kamaytirgan bo'lsa-da, Markaziy Osiyo shaharlari XIX asrgacha mintaqaviy bozor va madaniy almashinuv markazlari sifatidagi o'rnini saqlab qoldi.

Xulosa

Markaziy Osiyodagi savdo yo'llarining tarixiy taraqqiyoti mintaqaning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy poydevorini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan. Antik davrdagi lokal tovar ayirboshlash yo'laklaridan boshlanib, qit'alarni bog'lovchi Buyuk Ipak yo'li darajasigacha yetgan ushbu tarmoqlar shaharsozlik, me'morchilik, hunarmandchilik hamda pul-kredit munosabatlarning ravnaq topishiga turtki berdi. Karvon yo'li me'morchiligi, infratuzilmasi va xavfsizlik tizimining rivojlanishi Sharqiy va G'arbiy sivilizatsiyalar o'rtasidagi barqaror muloqotni ta'minladi.

Dengiz yo'llarining ochilishi natijasida trans-evroosiyo karvon savdosi inqirozga uchragan bo'lsa-da, Markaziy Osiyoning savdo va tranzit salohiyati bugungi kunga kelib qayta tiklanmoqda. Zamonaviy sharoitda "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi hamda mintaqalararo transport koridorlarining barpo etilishi tarixiy savdo yo'llarining yangi shaklda qayta uyg'onishini anglatadi. Markaziy Osiyoning tarixiy savdo yo'llari tajribasini o'rganish va amaliyotga tatbiq etish mintaq

mamlakatlarining xalqaro iqtisodiy integratsiyasini va barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Asimov, M. S., & Bosworth, C. E. (2020). *History of Civilizations of Central Asia: The Age of Achievement (A.D. 750 to the End of the Fifteenth Century)*. UNESCO Publishing.
2. Christian, D. (2021). *A History of Russia, Central Asia and Mongolia: Volume 1 and 2*. Wiley-Blackwell.
3. Frankopan, P. (2018). *The Silk Roads: A New History of the World*. Vintage Books.
4. Hansen, V. (2022). *The Silk Road: A New History with Documents*. Oxford University Press.
5. Liu, X. (2020). *The Silk Road in World History*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195161748.001.0001>
6. Rtveladze, E. V. (2021). *Velikiy shelkoviy put: Kulturno-istoricheskiye ocherki*. Tashkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
7. Sagdullayev, A. S., & Aminov, B. B. (2022). *Markaziy Osiyo tarixi va arxeologiyasi*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
8. Whitfield, S. (2019). *Life Along the Silk Road: Second Edition*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520960299>